

CZUTH BÉLÁNÉ

Az alapfokú oktatás, tehetséggondozás, elitképzés*

Témaválasztásomat két – rám erősen ható – tényező befolyásolta. Az egyik a rég halott Széchenyi István mában is eligazító hagyatéka, a másik jövőendő munkakörükben eligazodni kívánó hallgatóim igénye.

Idézem elsőül a grófit: „Kiművelt emberfők sokaságában vagyon a nemzet ereje!” Paradoxonnak tűnik, pedig nem az; az arisztokrata Széchenyi a *sokaság kiművelésében* látta „csúnyácska hazá”-ja megszépítésének egyik legfontosabb tennivalóját.

Hallgatóim eligazodási igénye a mában napról napra kihívás számomra; ez – de benső ösztönzőim is! – sarkallnak, hogy jelenünk sokarcúsága, ellentmondásai és bizonytalanságai között kapaszkodókat keressek. Ha találok ilyeneket a magam számára, talán segíteni tudok azoknak is, akiknek kevesebb a tapasztalata.

Mi teszi bonyolulttá az eligazodást mai és holnapi tennivalóink között? Jelenünk sokarcúságát, ellentmondásait és bizonytalanságait említetem. A három állítást nem negatív minősítésnek szántam. Azokat a körülményeket szeretném állításaimmal érzékeltetni, amelyek mindennapi munkánkban folyamatosan vannak jelen. Együtthatásukban – ha egyéneként változó mértékben is – el-elbizonytalanítanak bennünket. A sokarcúság – ellentmondásaival együtt – véleményem szerint értékes jelenség. Történelmi közelmúltunk hosszabb ideje tartó folyamatban kivívott eredménye. A *folyamat* fogalom legfőbb tartalma: időben elhúzódó jelenség vagy jelenségsor. Ha tehát a sokarcúság és ellentmondásosság folyamatnak ígérkezik, tartós ideig számolnunk *kell* és – remélem – *lehet* is vele.

Egynemű jelenségek között könnyű eligazodni. Sokarcú és ellentétes jelenségek megítélésében bizonytalanodik el gyakran az ember. Bizonytalansága csak nő, ha úgy érzi, a mindennapok idegőrlő munkájában gyakran magára marad. Miből érzem én – mint történelemmethodikus – a magamra maradottságot? Többek között a következőkben: az alsó fokú oktatás – benne a történelemoktatás, amelyben való részvételre szeretném fel-

---

* Kivonat a Csanádapácán 1994. március 31-én általános iskolai tanárok szakmai továbbképzésén elhangzott előadásból.

készíteni a tanárjelölteket, – jó néhány éve kap különböző kiadványok formájában új és újabb információkat és instrukciókat. Ezek részletkérdésekre vonatkoznak, bár nem mellékes részletkérdésekre. (Ilyen részletkérdések például a történelmi ismeretanyag összetételére, a történelemszemléletben bekövetkezett változásokra, a megjelenő új történelem-tankönyvekre vonatkozó információk.) Az alapfokú történelemtanítás követelményeit meghatározó, a történelemtanári közvéleményre alapozó és törvényerőre emelt NAT azonban máig nem jutott el azokhoz az emberekhez, akik napról napra saját bőrükön érzik ennek hiányát, a tanárokhoz. (A történelemtanárok feladata (is) lesz a közeljövőben a kerettantervek és helyi tantervek elkészítése. Ez a feladat sem oldható meg a *teljes NAT* megléte nélkül.) Mit értek teljes NAT alatt? Azt a dokumentumot, amely magában foglalja az oktatási-nevelési irányokat, a tanítandó és tanítható ismeretanyagot, az alapfokú oktatásban a minden gyerekre érvényes követelményeket is.

Az előzőekben vázolt, elbizonytalanító körülményeknek van rám nézve egy rendkívül hasznos, szinte sokkoló hatása is. Naponta választ kell adnom magamnak és a tanárjelölteknek arra, hogy *mit tegyünk* addig, amíg kezünkbe kerül az oktató-nevelő munkánk irányait jelző teljes NAT.

A válasz megtalálásában Széchenyi István ma is időszerű felismerése volt segítségemre: a történelemtanítás keretei között kiművelt emberfők *sokaságának* nevelődéséhez, képzéséhez kell – tölem telhető – *gyakorlati segítséget* adnom akkor is, ha a teljes NAT nem áll rendelkezésemre.

A magam számára – házi használatra – tisztáztam, mi az, amivel a jelenben hozzájárulhatok – a tanárjelölteken keresztül – a gyermekek személyiségfejlesztéséhez, képzéséhez. Triviális felismerésre jutottam; ha – nagy szavak! – egész emberéletben ható értéket tudok (tudunk) kibontakoztatni a ma alsófokú oktatásban részesülőkben, a holnap felnőtteikben, nyugodt lehet a lelkiismeretem.

A legnagyobb értéket számomra mint történelemtanár számára Hérodotosz fogalmazta meg: legyen „A történelem az élet tanítómestere”! A tanítómester segít eligazodni a mesterség csinja-bínya között. Ha az élet tanítómestere lesz a történelem, akkor az életben eligazodást segíti.

Hogyan segítheti a történelemben és az életben az eligazodást a történelemtanár? Ha kialakítja az ehhez szükséges képességeket. Vegyünk sorra ezek közül néhányat!

(1) Az ismeretszerzés az *információk összegyűjtésével* kezdődik. Meg kell tanítanunk, honnan és hogyan szerezhet történelmi információkat az ember, illetve a gyerekeMBER. Lássunk erre néhány konkrét példát!

Tárgyi, sokszor régészeti emlékek vallanak arról, hogyan élt, mivel dolgozott, mivel táplálkozott az egykori ember. Ásatásokhoz ritkán viheti el tanulóit a történelemtanár, de a régészeti megismerés útját mégis „végigjárathatja” velük néhányszor. *5. osztályban* például a legelső történelemórák egyikében a vértesszöllösi „Samu” története kapcsán, esetleg az oktatócsomag őstörténeti települést és temetőt bemutató „játékai” segítség-

gével. *6. osztályban* a „Miről vallanak a honfoglaláskori sírok?” című anyag tanításakor járhatjuk be a gyerekekkel a régészeti megismerés útját. Mindkét esetben akkor segítjük a gyerekeket az önálló történelmi ismeretszerzés egyik speciális módjának – a régészeti megismerésnek – gyakorlásában, ha nem tanári magyarázat illusztrációjaként használjuk fel a leletekről készült képeket. Ehelyett például a következőket teszi a tanár. Elmondja: a képeken látható eszközöket honfoglaláskori sírokban találták a régészek, majd kijelöli a feladatot. Következessünk a leletek segítségével: mivel foglalkoztak, mivel táplálkoztak a honfoglaló magyarok! (Az ilyen menetű megismerés a régész megismerő tevékenységéhez hasonló.)

Írott forrásokhoz, illetve forrásrészletekhez viszonylag könnyen hozzájuthat tanár és diák. (Különböző forrásgyűjtemények, történelmi olvasókönyvek, oktatócsomagok, maguk a tankönyvek is gyakran tartalmaznak forrásrészleteket.) Ha Géza fejedelem és Szent István állam- és egyházszervező tevékenységét tanítjuk *6. osztályban*, a tankönyvben lévő törvényrészletekből is kiindulhatunk, például a következő menet szerint: Olvassa el mindenki magában I. István törvényeit a tankönyvből! Majd: Beszéljük meg közösen, milyen fontos feladatokat akart megoldani első királyunk a törvényekkel (is). Az állam és egyház szervezésére vonatkozó ismereteket természetesen a „törvényelemzés” utáni percekben tovább kell bővíteni tanári magyarázattal.

Érdekes találkozási lehet a történelemmel a *8. osztályos* tanulóknak az írott források egy speciális fajtáján keresztül. (Például Lehár Antal ezredes naplójára gondolok, amely a magyar történelem 1919-21. közötti eseményeit rögzíti írásban, minősíti és kommentálja ezeket, és amelyet a *Historia XV. évfolyamának 11. száma* publikált.) Tanulságos egy-egy részlet megbeszélése előtt tisztázni néhány dolgot, nevezetesen a következőket: Milyen pozíciót töltött be a hadseregben Lehár Antal. (Ebből kiderül, hogy az ezredes rálátása a dolgokra „belülről” adódik.) Megbeszélhetjük, kihez fűzi őt esküje: „Hűséges szolgája az ő urának”. (Ebből azt érthetik meg a gyerekek, hogy királyához hű, korrekt, de objektivitásra törekvő ember szemlélete tükröződik az írásban.) A napló mint történelmi forrás sajátosságairól is érdemes néhány szót ejteni: naprakész információkat tartalmaz, nagy történelmi távlatok ebből a műfajból ritkán olvashatók ki stb. Az előző példából kiderül talán, hogyan taníthatjuk meg tanítványainkat az *információk kezelésére*.

Történelmi ismereteket hozhatnak a tanulók *ismeretterjesztő írásokból*. Sok ismeretterjesztő kiadvány jelenik meg ma napjainkban gyerekek számára. A régieket se hagyjuk porosodni, hiszen a Képes történelem sorozat, az Évezredek hétköznappjai, az Így élt sorozat nem egy kötete ma is használható, belőlük az iskolák jó része is rendelkezik több-kevesebb példánnyal. Ezek segítségével konkrét példákon keresztül taníthatjuk meg gyermekeinket az *információk szelekciójára*: kezdve a tartalomjegyzékkel történő, áttekintő tájékozódástól a „válogató gyorsolvasásig”.

A sajtóból és az elektromos médiából szerzett különböző jellegű történelmi ismeretekkel is több mindenre taníthatunk. A következőkre például:

- Hogyan egészítik ki meglévő ismereteinket a látottak–hallottak?
- A történelemkutatók által bizonyított és a különböző „külső” információkból – médiából – származó ismeretek nem azonos értékűek. (Az egyik ismeret keresztülment a tudományos igazolás-bizonyítás vesszőfutásán, a másik esetleg csak hipotézis, feltevés.)
- Megértethetjük, hogy a különböző interpretációk, magyarázatok ugyanarról a történésről vagy jelenségről szélesebb látóhatárt nyitnak előttünk, arra szoktatnak, hogy magunk is elgondolkodjunk a dolgokon.

Az elmondottakkal azt szerettem volna érzékeltetni, milyen sokféle módon taníthatjuk meg a gyerekeket – természetesen mindig az adott csoport életkorához, összetételéhez méretezett feladatokkal – széles körű történelmi információkat szerezni, ezeket kezelni.

(2) Miközben az egyes történelmi forrásokkal, információkkal folyó munkát irányító kérdéseket, tanácsokat, utasításokat adunk a tanulóknak, a történelmi megismerés nemcsak tankönyvi, hanem az életben adódó útjait is végigjárathatjuk velük. Nézzük a *megismerő út néhány állomását!*

- A 'miről szól a szöveg', vagy 'mit tudsz leolvasni a képről' kérdések az *alapos tanulmányozásra* szólítanak fel, de a *lényeg* kiemelésében is segíthetnek a gyerekeknek.
- A 'miért keletkeztek ekkor éppen ezek a törvények' típusú kérdésekre adott válaszok a *körülmények, okok kutatása* révén születhetnek meg. A *körülmények, okok* kutatásában fontos szerepet játszik az *összehasonlítás* gondolati műveletének gyakorlása. (Az összehasonlítás nemcsak ösztönösen jelentkező gondolkodási forma, hanem tudatosan alkalmazott módszer is lehet.) E módszer alkalmazásakor tanácsos megértetni a gyerekekkel, hogy a történelemben soha nincsenek azonosságok, csak hasonlóságok vannak egyik vagy másik történelmi jelenség, emberi cselekvés között, de mindig vannak az összehasonlítottak között eltérések is. Az összehasonlítások a *korabeli alternatívák* közötti választhatóság felvillantását is lehetővé teszik, ezen keresztül az emberi döntések felelős vállalására készíthetjük fel tanítványainkat.

- A 'milyen következményekkel járt az emberre, emberekre' kérdés felvetése pedig közelebb hozza a múltat a mához.

A történelmi megismerés néhány állomásának vázolásával érzékel-
tetni szerettem volna: a megismerés lépéseinek megtervezése és a gyere-
kekkel történő végigjárata fontos szerepet tölt be a tanulók *différenciált*
és *mozgékony gondolkodásának kialakulásában*.

(3) Ha a tanuló megtanulja sokoldalúan és felelősséggel elemezni a
múltat, talán, a jelen elemzésére is alkalmassá válik. A megértéshez az
elemzés vezet. A jelenségek megértése feltétele az értelmes alkalmazko-
dásnak. (Értelmes alkalmazkodáson olyan magatartások és cselekvések
vállalását értem, amelyek lehetővé teszik egyének és kisebb-nagyobb kö-
zösségek számára az emberhez méltó megmaradást, valamint olyan cse-
lekvések vállalását, amelyek előkészítik utódaink emberhez méltó megma-
radását is.)

A történelmi *elemzés záróakkordja* lehet tehát a '*mi következik ebből*
rám nézve' gondolatig jut. A múlt elemzése mások tetteinek kutatása, mi-
nősítése. A '*mi következik ebből rám nézve*' kérdésre adott válasz saját fe-
ladat, döntés és felelősség vállalását tételezi fel.

Amíg a *történelmi megismeréstől* az általam, magamért és szűkebb-
tágabb környezetemért vállalt *cselekvés képességének* kialakításáig jutunk
a gyerekekkel, természetesen számos más, a történelmi megismerés körébe
vágó készség alapozását és fejlesztését is elvégezzük. (Szóbeli és írásbeli
kifejezőkészség fejlesztése, térben és időben való tájékozódási képesség fej-
lesztése. A sokoldalú és differenciált gondolkodási képesség fejlesztéséről
volt már szó, a történelmi – reproductív és produktív – képzelőerő fejlesz-
téséről még nem. (A történelmi képzelőerő fejlesztése mindig a hitelesség-
gel tart kapcsolatot, egyébként esetleg csak képzelgésre inspiráljuk tanít-
ványainkat.) Ha a múlt életét sokszínűségében idézzük fel, azaz megpró-
báljuk *reprodukálni*, azt készítjük elő, hogy kicsit átélve meg is értse a
gyerek a múltat, ezáltal szeresse is, értse is a történelmet. Hiszen a történe-
lomben nemcsak véres események zajlottak, hanem az emberek kis és nagy
gondokkal, örömmel járó hétköznapijai is. Ha azt szeretnénk, hogy tanít-
ványaink és utódaink továbbra is *produkálják* a történelmet, és elsősorban
az emberért, az emberi értékekért, ne ezek ellenében, meg kell tanítani
őket a produkálásra.

Mit értek produktív képzelőerőn és tetteken? Meg kell tanítanunk a
gyerekeket az emberi továbbélést szolgáló *tennivalók felismerésére* – ehhez
is kell képzelőerő! –, a felismerésnek másokkal történő egyeztetésére, a to-
leráns viselkedésre, amely kizárja „az igazság egyedül nálam van” tartást.
Meg kell tanítanunk őket a cselekvések kezdeményezésére, vagy a bennük
való részt vállalásra. Ezzel valóban az életre készítjük fel őket!

Ha kialakítjuk tanítványainkban az informálódás igényét és képessé-
geit, ha megtanítjuk őket a történelmi ismeretszerzés módjaira, eljárásaira,
ha kialakítjuk bennük az önálló gondolkodás képességét, igényét és mások

önálló gondolkodásának elviselését, tiszteletét, ha előkészítjük őket arra, hogy a lehetőségeket felismerve, másokkal legalább kiegyezésre, ha nem is megegyezésre törekedve döntsenek és cselekedjenek egyéni, valamint közéletükben, akkor *kiművelt emberfők sokaságával* gazdagíthatjuk hazánkat és az emberiséget.